

The survey found the use of various psychological techniques of musician-teachers to prepare for the concert performance. Specifically, 47,37 ±10,90 % of respondents chose the psychological techniques of breath control, auto-training method of immersion. To acquire the optimum state of stage fright 15,78 ±7,96 % during the break the musician-teachers use applications, visualization and a prayer in the concert performance as a full time focus. As a manifestation of panic in order to reduce the stage fright the musician-teacher uses relaxation (10,53 ±6,70 %). However, 21,05 ±8,90 % cases in practice the musician-teachers do not use psychological techniques during the concert performance that may require an individual approach to choosing a productive way of overcoming the negative side of the state of stage fright.

A prospect of further scientific studies is to identify the regularities of the state of stage fright depending on the length and type of professional activity.

Key words: scenic excitement, musician-teachers, the excitement-lift, the excitement-panic, the excitement-apathy.

УДК 615.851.4:159.946.4:613.954

В. Литвиненко, Н. Кукса

Сумський державний педагогічний
університет імені А. С. Макаренка

ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО ОРГАНІЗАЦІЇ АРТ-ТЕРАПЕВТИЧНОГО ПРОЦЕСУ В СИСТЕМІ ОЗДОРОВЧО-ФІЗКУЛЬТУРНОЇ РОБОТИ З ДІТЬМИ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

У статті розкрито теоретичні підходи до організації арт-терапевтичного процесу в системі оздоровчо-фізкультурної роботи з дітьми дошкільного віку. Спроба розгляду цієї проблеми є дуже актуальною, оскільки здійснено теоретичний аналіз можливостей застосування інноваційних технологій, а саме засобів арт-терапії в процесі оздоровчо-фізкультурної роботи з дітьми дошкільного віку; досліджено вплив засобів арт-терапії на процес оздоровлення дітей даної вікової категорії. Водночас, всебічний огляд особливостей арт-терапевтичного процесу, який характеризується багатою традицією досліджень і стає все більш популярним останнього часу, дозволяє досягти більш глибокого й точного розуміння поняття «арт-терапія», суттєво розширює знання про арт-терапевтичні засоби, відкрити нові напрями в даному дослідженні.

Ключові слова: арт-терапія, арт-терапевтичний процес, засоби арт-терапії, здоров'я дитини, оздоровчо-фізкультурна робота, здоров'язміцнювальні технології, діти дошкільного віку.

Постановка проблеми. Одна з найтривожніших відмітних ознак нинішньої демографічної ситуації є невпинне зростання кількості наймолодших громадян, які мають психофізичні вади (діти з особливими потребами) і тих, яких відносять до «групи ризику» (сьогодні 60 % немовлят народжуються з різними патологіями.) Медична статистика по Україні засвідчує й певну тенденцію погіршення стану нервово-психічного здоров'я дітей: від 3 до 20 % їх схильні до гіперактивності, а в деяких випадках цей показник навіть сягає 40 %; 15–20 % дітей мають порушення, зумовлені мінімальною або легкою дизфункцією мозку (МДМ, ЛДМ). [2, 13–14].

Близько 25–30 % дітей, які приходять до першого класу, вже мають вади у стані здоров'я, а серед випускників шкіл уже більше, ніж 80 % не можна назвати абсолютно здоровими. Швидкими темпами зростає

кількість захворювань серцево-судинної та ендокринної системи. Досить поширеними є такі захворювання, як тонзиліт, гайморит, карієс, які, у свою чергу, спричиняють розвиток хронічних хвороб серцево-судинної, сечостатевої, опорно-рухової та інших систем організму [7, 8–9].

Найвагомішими чинниками відхилень у психічному та соматичному здоров'ї дітей є незадовільний стан навколишнього середовища, несприятливі соціально-педагогічні передумови, а саме відсутність належних умов і можливостей для побуту, діяльності й відпочинку, для впровадження здорового способу життя; високий рівень захворюваності серед дорослого населення; збільшення кількості неповних і так званих «важких» сімей тощо [2, 13–14].

Беззаперечним є той факт, що дошкільний вік є періодом інтенсивного формування всіх органів і систем організму й чутливим періодом психічного розвитку. Саме в дошкільному дитинстві розвиваються ті рухові якості, навички й уміння дитини, які будуть слугувати основою для її нормального фізичного та психічного розвитку [5, 6–7; 1, 54–55]. Нервово-психічні та соматичні захворювання, а також різні функціональні розлади ведуть до порушень моторного розвитку дітей й уповільненню темпу їх психічного розвитку [1, 57–58].

У цьому контексті стає зрозумілим, що збереження здоров'я підрастаючого покоління перетворюється на першочергове завдання, для рішення якого необхідні сумісні дії лікарів, реабілітологів, вихователів, психологів і батьків. Отже, на сучасному етапі розвитку суспільства особливої актуальності й соціальної значимості набуває проблема зміцнення стану здоров'я, фізичного та психічного розвитку дітей дошкільного віку.

Не можна не відзначити той факт, що останнім часом, ми спостерігаємо тенденцію до стійкої появи значних зусиль щодо реалізації державної політики в галузі підтримки дошкільного виховання, дійсно, особлива увага приділяється охороні здоров'я дітей, дотриманню санітарно-гігієнічних та епідеміологічних вимог у дошкільних навчальних закладах (ДНЗ), оснащенню залів спортивним інвентарем, створенню комфортного розвивального середовища тощо. Окрім вищезазначених заходів, велика увага приділяється розробці й упровадженню в практику дошкільного виховання здоров'язміцнювальних технологій, адже в самих ДНЗ налагоджена система раціональної організації рухової активності дошкільників, систематичних фізкультурних занять, різноманітних оздоровчих заходів [3, 18–19].

Але, не дивлячись на всі перераховані вище позитивні тенденції, залишається необхідність розробки й упровадження в оздоровчо-виховний процес ДНЗ такого програмно-методичного забезпечення, яке б дозволило інтегровано підійти до оздоровчо-фізкультурної та профілактичної роботи з дітьми дошкільного віку з метою досягнення в цьому напрямі максимального ефекту, одночасно, як від оздоровчих так і від навчальних, розвивальних і виховних завдань.

Аналіз актуальних досліджень. У низці досліджень з'ясовано питання становлення, розвитку й застосування арт-терапії з точки зору світового й вітчизняного соціокультурного та психолого-педагогічного досвіду: у *медичному* (В. Бехтерев, Е. Гутцман, І. Догель, С. Корсаков, І. Павлов, М. Річардсон, І. Сеченов, І. Тарханов, А. Хілл, Г. Шипулина та ін.), *психологічному* (М. Безруких, Е. Бурно, Л. Виготський, Д. Віннікотт, О. Вознесенська, А. Захаров, В. Калягін, О. Копитін, Е. Крамер, С. Кратохвіл, Л. Назарова, М. Наумбург, К. Роджерс, К. Рудестам, А. Семенович, К. Юнг та ін.), *педагогічному* (Л. Аметова, Н. Ветлугіна, О. Ворожцова, А. Грішина, О. Деркач, В. Езікеєва, І. Євтушенко, Т. Комарова, Л. Лебєдєва, С. Міловська, Г. Рід, Н. Сакуліна, О. Федій, І. Щуркова та ін.), *корекційному* (Б. Айзенберг, Г. Беденко, Т. Вохмяніна, Л. Гаврильченко, О. Гаврілушкіна, О. Декролі, Г. Добровольська, І. Євтушенко, Т. Зінкевич-Євстигнєєва, О. Караванова, Л. Комісарова, Л. Кузнецова, І. Левченко, О. Медведєва, Т. Миронова, О. Московкіна, Ю. Некрасова, Т. Овчинникова, В. Оклендер, Н. Паутова, В. Петрушин, М. Поваляєва, Є. Рау, З. Рібакова, С. Шушарджан та ін. [4, 23–25; 6, 4–6; 9, 3–4].

Мета дослідження – здійснити теоретичний аналіз можливостей застосування арт-терапії в оздоровчо-фізкультурній роботі з дітьми дошкільного віку, які базуються на дослідженнях арт-терапії в медичному, психологічному, педагогічному, корекційному аспектах для усвідомлення принципів, змісту й методів організації арт-терапевтичного процесу.

Відповідно до мети були поставлені такі **завдання**:

1. Виявити та проаналізувати теоретико-методологічні чинники розвитку теорії та практики арт-терапії в контексті її застосування з оздоровчою, профілактичною, корекційною, реабілітаційною метою.

2. Дослідити й систематизувати сучасні наукові й методичні знання щодо можливостей застосування арт-терапії саме в оздоровчо-фізкультурній роботі з дітьми дошкільного віку.

3. Здійснити науково-обґрунтований аналіз щодо ефективності впливу арт-терапевтичних засобів у процесі оздоровлення дітей дошкільного віку, що базується на дослідженнях теорії та практики арт-терапії.

Для вирішення поставлених завдань використовувалися такі загальнонаукові **методи дослідження**: аналіз, синтез, зіставлення, узагальнення, які застосовано з метою визначення ролі змісту й засобів арт-терапії у формуванні здоров'язміцнювальних технологій для дітей дошкільного віку й розвитку їхньої особистості.

Як на наш погляд, з'ясування теоретичних підходів щодо організації арт-терапевтичного процесу з дітьми дошкільного віку дозволить ефективно інтегрувати арт-терапію в оздоровчо-фізкультурну роботу в умовах дошкільного навчального закладу, що, у свою чергу, дозволить їм у подальшому бути готовими до шкільного навчання, відчувати себе здоровими, активними, працездатними всебічно розвиненими особистостями.

Виклад основного матеріалу. В умовах модернізації освітньої системи в Україні посилена увага приділяється розробленню інноваційних інтегративних педагогічних технологій навчання дітей. Зазначена тенденція визначила вектор національної освітньої політики, що зафіксовано в програмах «Освіта», («Україна XXI ст.»), «Діти України», законах України «Про освіту», «Про загальну середню освіту», «Концепції виховання особистості в умовах розвитку української державності», «Концепції громадянського виховання», «Національній доктрині розвитку освіти України у XXI ст.», «Національній програмі виховання дітей та учнівської молоді».

Національна доктрина розвитку освіти передбачає такі пріоритетні напрями державної політики: особистісна орієнтація освіти; формування національних і загальнолюдських цінностей; постійне підвищення якості освіти, оновлення її змісту й форм організації навчально-виховного процесу; пропаганда здорового способу життя; розвиток дошкільної, позашкільної, загальної середньої освіти; органічне поєднання освіти й науки, розвиток педагогічної та психологічної науки, дистанційної освіти; запровадження освітніх інновацій та інноваційних технологій; інтеграція вітчизняної освіти до європейського та світового освітніх просторів [8, 23–25; 3, 18–19]. Водночас, у практиці роботи дошкільної ланки, бракує здоров'язміцнювальних технологій, які були б розроблені на інтегративній основі та враховували б сучасні компетентнісні підходи до всебічного гармонійного розвитку дітей дошкільного віку як фундаментальної основи для їх подальшої навчальної діяльності.

Виходячи з концепцій модернізації змісту освіти в Україні на тлі інклюзивно-інтегративних тенденцій, науковці та практики в галузі здоров'я в пошуках ефективних здоров'язміцнювальних технологій мають усе більше орієнтуватися на використання новітніх, зокрема, й арт-терапевтичних технологій з метою оздоровлення дітей дошкільного віку.

Відтак, проаналізувавши погляди науковців на використання засобів мистецтва з профілактичною, оздоровчою, реабілітаційною метою та усвідомивши неабияке значення арт-терапії для дітей дошкільного віку, ми дійшли висновку, що арт-терапія не повинна залишатися тільки прерогативою роботи психотерапевтів, а й інтегративно впроваджуватися в діяльність фахівців галузі здоров'я, вихователів, практичних психологів, логопедів, музичних працівників.

Арт-терапія в науково-методичній літературі розглядається як засіб, що дозволяє піклуватися про емоційне самопочуття та психологічне здоров'я особистості, групи, колективу засобами художньої діяльності (Г. Бурковський, А. Захаров, Т. Зінкевич-Євстигнєєва, О. Карабанова, А. Копитін, О. Лебедева, Л. Лебедева, Г. Назлоян, Л. Нисневич, В. Сорока-Россинський, Р. Хайкін та ін.) [4, 112–113].

Слід зазначити, що терапія мистецтвом у наш час широко використовується в спеціальних медико-психолого-соціальних центрах, спеціальних (корекційних) дошкільних і шкільних закладах тощо. Таке широке застосування арт-терапії пояснюється притаманним їй колом функцій: діагностична, корекційна, розвивальна, навчальна, реабілітаційна, виховна, психотерапевтична, соціальна тощо [6, 156–158; 11, 32–33].

Методологічно вартісними функціями арт-терапії з точки зору її застосування з дітьми дошкільного віку є: аксіологічна, виховна, освітня, розвивальна, соціально-оздоровча. Так, виховна функція передбачає формування соціальних навичок, моральних та етичних цінностей, розвиток умінь діалогічної полікультурної взаємодії. Освітня роль полягає в набутті, поповненні та усвідомленні знань з етики, естетики, культурології, мистецтва.

Соціально-оздоровча мета здійснюється за допомогою дотримання оптимального режиму психічних і фізичних навантажень, комфортного психологічного середовища, створення персоніфікованого виховного поля, набуття навичок творчої релаксації, попередження й подолання конфліктних ситуацій, збереження екології виховного середовища, дотримання особистісної та громадянської гігієни, розвитку адаптивних можливостей.

Рекреативна (дозвіллева) функція розкривається в тому, що саме у творчості передбачається активна діяльність, яка дозволяє не лише поновити, але й розвинути життєві сили дитини – інтелектуальні, емоційні, духовні. Занурення у світ мистецтва надає їй можливість збагатити свій внутрішній світ, відновити психологічну рівновагу, духовно очиститися – в цьому й полягає терапевтична функція мистецтва [10, 22–24].

Арт-терапія як інноваційна технологія в освіті характеризується: комплексом теоретичних, практичних ідей, взаємозв'язком із соціальними, психологічними й педагогічними явищами, відносною самостійністю від складових педагогічного процесу навчання, здатністю до інтеграції та трансформації середовища [10, 6–7].

На думку Б. Кедрова, процес інтеграції передбачає єдине уявлення про ціле, єдине знання, загальне усвідомлення цієї цілісності, яке можна зрозуміти через комплекс методів, об'єднаних у систему, певну послідовність і зв'язок один з одним.

Відтак, якщо розглядати інтеграцію – як відновлення, заповнення цілого, об'єднання в ціле яких-небудь частин, елементів, то відповідно явище інтеграції (з латинської «integration» – відновлення – від integer – цілий) розглядається в сучасній науці як аспект процесу розвитку, пов'язаний з об'єднанням у ціле раніше різнорідних частин і елементів [5, 3–4].

Одже, інтегрований підхід при плануванні оздоровчо-фізкультурних занять із застосуванням різних засобів арт-терапії полягає, передусім, у взаємозв'язку мистецтва з іншими науками в єдиному полі творчих проявів там, де вони живляться досягненнями один одного, нерідко поєднуючись в

одній особі. Інтегрований підхід базується, з одного боку, на можливостях поєднання різноманітних засобів арт-терапії між собою, а з іншого боку, на необхідності їх застосування різними спеціалістами ДНЗ: вихователями, фахівцями з фізичного виховання, психологами, логопедами тощо.

У свою чергу, середовищний підхід представляє теорію й технологію опосередкованого управління (через середовище) процесами формування й розвитку особистості дитини. В інструментальному плані – це система дій суб'єкта управління з середовищем, спрямованих на його перетворення, засіб діагностики, проектування та продукування виховного результату.

Середовище осереднює особистість (і тим більше, чим триваліше знаходження в ньому). Багате середовище збагачує, бідне – збіднює, вільне – звільнює, здорове – оздоровлює, обмежене – обмежує [10, 7–8].

Під час організації арт-терапевтичного процесу в системі оздоровчо-фізкультурної роботи необхідно враховувати принцип діяльній корекції, який означає, що генеральним способом арт-терапевтичних заходів є організація активної діяльності дитини, у ході якої створюються умови для її орієнтирів у конфліктних ситуаціях, організовується необхідна основа для позитивних змін у стані здоров'я [9, 77–78].

Психолого-педагогічні дослідження науковців Л. Виготського, А. Леонтьєва, С. Рубінштейна, А. Запорожця свідчать, що особистість дитини слід розглядати як суб'єкт діяльності, в тому числі й творчої діяльності. За таких умов варіативної діяльності, засвоєння знань відбувається через механізми розвитку пізнавальних сил, ініціативи, самостійності та творчого потенціалу дитини [6, 136–137].

Науковці Н. Ветлугіна, Д. Ельконін, Г. Костюк, С. Кулачківська, Б. Неменський, Г. Побережна, С. Тищенко та ін. у своїх працях надавали великого значення формуванню особистості дитини саме за допомогою різноманітних засобів мистецтва [12, 4–5].

Оскільки на сьогоднішній день культурологічна функція освіти набуває статусу здоров'язбережувальних і соціальноорієнтованих заходів, то за таких умов на передній план виходить соціально-терапевтичний аспект змісту художньої творчості. Такі науковці як Л. Лебедева, М. Кисельова, О. Федій пропонують запровадження арт-терапевтичних технік у навчально-виховний процес, адже думка про доцільність взаємодії педагогіки та психотерапії була теоретично обґрунтована німецьким психіатром А. Кронфельдом і підтверджена практикою виховної діяльності, бо досить часто кожен педагог виконує психотерапевтичну функцію.

Більшість спеціалістів погоджуються з думкою, що арт-терапевтична діяльність не тільки пов'язана з найважливішими функціями – зоровим сприйманням, моторною координацією, мовленням, мисленням тощо; не просто сприяє кожній із цих функцій, але й пов'язує їх між собою, допомагаючи дитині впорядкувати «бурхливо засвоювані» знання,

оформити й зафіксувати модель усе більш складного уявлення про навколишній світ [11, 12–13; 12, 44–45].

У низці досліджень Т. Доронової, Т. Казакової, Т. Комарової, Г. Лабунської, Є Флеріної, Б. Юсова, С. Якобсона представлені різні аспекти творчо розвиваючого та оздоровчого потенціалу малювання, ліплення, аплікації й інших видів художньої діяльності на різних етапах дошкільного дитинства. У дошкільному віці урізноманітнюється діяльність дитини, удосконалюються рухи руки, пов'язані з використаннями інструментів і знарядь праці (ножиці, пензлик, олівець тощо).

Як зазначає А. Запорожець, така постановка проблеми дитячого розвитку є надзвичайно актуальною в контексті вивчення тих педагогічних умов, які сприяють перетворенню діяльності дитини, що спочатку складається під впливом дорослого, на справді дитячу самодіяльність, що є яскравим прикладом творчості дітей [5, 9–10; 6, 21–22; 11, 16–17].

Отже, результати сучасних досліджень свідчать про те, що формування дитячої творчості відіграє найважливішу роль у становленні її повноцінної особистості. Оскільки психологічним новоутворенням дошкільного віку є здібність дитини до творчого вирішення проблем, що виникають у тій чи іншій ситуації; то інтеграція арт-терапевтичних засобів у систему оздоровчо-фізкультурної роботи на етапі дошкільного дитинства має природній характер.

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок. Вивчення та врахування результатів теоретичного дослідження з окресленого питання щодо підходів до організації арт-терапевтичного процесу з дітьми дошкільного віку сприяють глибокому розумінню сутності та спрямованості арт-терапії в умовах модернізації дошкільної ланки, що дає можливість критично переосмислити класичні підходи до оздоровчо-фізкультурної роботи, що не відповідають вимогам сьогодення та не задовольняють природних потреб дітей до зміцнення здоров'я, загартовування, покращення фізичної працездатності та необхідності їх всебічного гармонійного розвитку.

Водночас, результати дослідження дають змогу стверджувати, що за умови вмілого поєднання різноманітних методів, прийомів, засобів арт-терапії, забезпечення атмосфери творчості та співпраці, саме, як на наш погляд, інтегровано-середовищний підхід буде визначальним для зростання здорової, активної особистості дитини, здатної бути як споживачем культури, так і її творцем.

Перспективи подальших наукових розвідок вбачаємо в дослідженні особливостей арт-терапевтичного процесу з дітьми різних вікових категорій в умовах інтегрованої освіти, поглибленому вивченні зв'язків арт-терапії з медико-біологічними та психолого-педагогічними науками з метою обґрунтування здоров'язміцнювальних та арт-терапевтичних технологій різних нозологічних категорій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бутко Г. А. Организация физкультурно-оздоровительной работы в детском саду для детей с задержкой психического развития / Г. А. Бутко // Коррекционная педагогика. – М., 2006. – №6. – С. 54–58.
2. Денисенко Н. Розвивально-реабілітаційне середовище в дитсадку / Н. Денисенко // Дошкільне виховання. – К., 2005. – №6. – С. 13–14.
3. Кононко О. Л. «Я у світі». Базова програма розвитку дитини дошкільного віку / О. Л. Кононко // Дошкільне виховання. – К., 2008. – №14. – С. 18–19.
4. Копытин А. И. Основы арт-терапии / А. И. Копытин. – СПб. : Лань, 1999. – 256 с.
5. Ликова І. О. Програма художнього виховання, навчання і розвитку дітей 2-6 років «Кольорові долоньки»/ І. О. Ликова. – Х. : «Ранок», 2007. – 128 с.
6. Медведєва Е. А. Артпедагогика и арттерапия в специальном образовании: Учебник для студентов средних и высш. учеб. заведений / Е. А. Медведєва, И. Ю. Левченко, Л. Н. Комиссарова, Т. А. Добровольская. – М., 2001. – 248 с.
7. Міхеєнко О. І. Валеологія: основи індивідуального здоров'я людини / О. І. Міхеєнко. – Суми. : Університетська книга, 2010. – 446 с.
8. Омельченко І. М. . Вступ до спеціальності: Логопедія / І. М. Омельченко, В. В. Тарасун, Л. О. Федорович. – Кременчук : Християнська Зоря, 2011. – 415 с.
9. Сизова А. В. Арт-терапия как направление психолого-педагогической помощи детям с проблемами в развитии / А. В. Сизова // Коррекционная педагогика.– М., 2005. – № 3. – С. 77–78.
10. Кондрицька О. І. Формування у студентів педагогічних університетів цінностей особистісно-орієнтовної моделі виховання засобами артпедагогіки : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. : 13.00.07. «Теорія і методика виховання» / О. І. Кондрицька. – Ізмаїл, 2009. – 26 с.
11. Таранова Е. В. Артпедагогический практикум по работе с дошкольниками: Игры, упражнения, занятия / Е. В. Таранова. – Ставрополь : Сервис-школа., 2003. – 97 с.
12. Шевченко М. Я рисую успех и здоровье: арт-терапия для всех / М. Шевченко. – СПб. : Питер, 2007. – 96 с.

РЕЗЮМЕ

Литвиненко В., Кукса Н. Теоретические подходы к организации арт-терапевтического процесса в системе оздоровительно-физкультурной работы с детьми дошкольного возраста.

В статье раскрыты теоретические подходы к организации арт-терапевтического процесса в системе оздоровительно-физкультурной работы с детьми дошкольного возраста. Попытка рассмотрения данной проблемы является очень актуальной, поскольку проведён теоретический анализ возможностей использования инновационных технологий, а именно арт-терапевтических средств в процессе оздоровительно-физкультурной работы с детьми дошкольного возраста; исследовано влияние средств арт-терапии на процесс оздоровления детей данной возрастной категории. В то же время, всесторонний анализ особенностей арт-терапевтического процесса, который характеризуется многолетними традициями и становится всё более популярным в последнее время, позволяет достичь более глубокого и точного понимания понятия «арт-терапия», существенно обогащает знания про арт-терапевтические средства, открывает новые направления данного исследования.

Ключевые слова: арт-терапия, арт-терапевтический процес, средства арт-терапии, здоровье ребенка, оздоровительно-физкультурная работа, здоровьесберегающие технологии, дети дошкольного возраста.

SUMMARY

Lytvynenko B., Kyksa N. The theoretical approaches to the organization of art therapy process in the system of recreational and sports work with children of preschool age.

The article contains theoretical approaches to the organization of art therapy process in the system of recreational and sports work with children of preschool age. The attempt to deal with the problem of theoretical analysis of opportunity for the adoption of art therapy technologies with preschool children for their health and physical activity is very timely. It is a major survey and overview of a field which has a distinguished ancestry and has achieved increasing popularity in recent years with the purpose of deeper and more exact understanding of the conception of art therapy, to increase greatly stock of knowledge about, to open up new areas of this research. The present research draws attention to the often neglected topic of use art therapy with the purpose of health strengthening technologies for preschool children.

The aim of the study is to report on the context of using art therapy for preschool children with health strengthening technologies, to provide an up-to-date explanation of the meaning of «art therapy», «means of art therapy».

The research is dedicated to the urgent psychological and pedagogical problem of cognitive and artistic development of preschool children by means of art therapy. The components of the formation of health of preschool children were determined and were taken into consideration while creating a didactical and methodological system for improving health of the children by means of art therapy.

Results. *The meaning of «art therapy», «means of art therapy», «an art therapy process», «health strengthening technologies», «art therapy technologies» have been refined and concretized. Understanding of the integration health strengthening and art therapy technologies has been improved. The content of the methodology represents a complex integration of art therapy technologies for the purpose of formation the components of health which effect activity on preschool children. The methods used in the study are innovative. It has been established that the use of means of art therapy of preschool children for personal formation opens new opportunities for successful social integration and education at school.*

Prospects of further scientific studies sees in using the peculiarities of art therapy process for children in the conditions of integration education; finding a solution of improving the children's health, extending the work to embrace connection of art therapy with the medicine and education science for the purpose of substantiation of health strengthening technologies and art therapy technologies for children with different disabilities.

Key words: *art-therapy, a process of art-therapy, means of art-therapy, health of children, health and physical training activity, health strengthening technologies, preschool children.*

УДК 796.071.2.015.5:612.014

Е. Михалюк

Запорожский государственный
медицинский университет

ВЛИЯНИЕ ОДИНАКОВОЙ НАПРАВЛЕННОСТИ ТРЕНИРОВОЧНОГО ПРОЦЕССА НА ФУНКЦИОНАЛЬНОЕ СОСТОЯНИЕ ТХЭКВОНДИСТОВ И БОКСЕРОВ

У статті представлено результати порівняння показників варіабельності серцевого ритму, центральної гемодинаміки й фізичної працездатності висококваліфікованих тхеквондистів і боксерів, тренувальна діяльність яких практично не відрізняється. Показано, що багаторічний тренувальний процес